

БЕЛАРУСКАЯ МОВА Ў НАВУКОВА-ПАПУЛЯРНЫХ ЧАСОПІСАХ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСІ

У. І. Куліковіч¹⁾, С. В. Хваленя²⁾

¹⁾ *Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт,
вул. Святлода, 13А, 220006, г. Мінск, Беларусь, nino-1924@mail.ru*

²⁾ *Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт,
вул. Святлода, 13А, 220006, г. Мінск, Беларусь, khvalenya.lana@gmail.com*

Даследаванне прысвечана праблеме выкарыстання беларускай мовы ў СМІ Беларусі. Звернута ўвага на пазіцыянаванне навукова-папулярных часопісаў і іх класіфікацыю. Аўтары прааналізавалі дынаміку публікацый і моў, на якіх яны напісаны, у сямі навукова-папулярных часопісах, выдадзеных у Рэспубліцы Беларусь у 2022 г. Устанавілі ўзаемасувязь чытацкага адрасу выданняў, тэматыкі публікацый і іх моўнага афармлення. Адзначылі сферы дзейнасці, а таксама перыядычныя выданні, дзе беларуская мова як сродак стварэння артыкулаў не выкарыстоўваецца.

Ключавыя словы: беларуская мова; двухмоўны дыскурс; навукова-папулярныя часопісы; тыпалагічная дыверсіфікацыя; артыкул; рубрыка.

Уводзіны. Згодна з артыкулам 27, главы 4 «Мова інфармацыі і сувязі» Закона аб мовах у Рэспубліцы Беларусь, у нашай краіне «мовамі сродкаў масавай інфармацыі з’яўляюцца беларуская і (або) руская, а таксама мовы іншых народаў, прадстаўнікі якіх жывуць у рэспубліцы» [1]. Праблемы выкарыстання менавіта беларускай мовы ў сучасных СМІ належаць да актуальных тэм для выдавецка-паліграфічнай і лінгвістычнай сфер на працягу ўсяго перыяду існавання нацыянальнай мовы беларусаў. Пра гэта сведчаць шматлікія даследаванні мовазнаўцаў, журналістаў, сацыёлагаў, літаратуразнаўцаў, кнігазнаўцаў [3; 7]. Інфармацыйны, навукова-папулярны, пазнавальны беларускамоўны кантэнт газет і часопісаў, блогаў і вэб-сайтаў, тэлевізійных і радыёперадач, на думку навукоўцаў, не толькі ўплывае на разуменне з боку спажываўцаў інфармацыі каштоўнасці самой беларускай мовы як спрадвечнага нацыянальнага культурнага феномену, але і пераконвае ў жыццяздольнасці беларускай мовы служыць эфектыўным сродкам інфармавання і камунікацыі [4].

Задача артыкула – устанавіць колькасныя і тэматычныя параметры выкарыстання беларускай мовы ў сучасных друкаваных навукова-папулярных часопісах, якія выпускаюцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Матэрыял для даследавання склалі артыкулы, нататкі, нарысы і

іншыя формы журналісцкай інфармацыі, якія былі апублікаваны ў сямі беларускіх навукова-папулярных часопісах за 2022 годзе.

Асноўная частка. У адпаведнасці з СТБ 7.60-2021 «Выданні. Асноўныя віды. Тэрміны і азначэнні», навукова-папулярнымі часопісамі прынята лічыць «выданні, якія змяшчаюць артыкулы і матэрыялы аб тэарэтычных даследаваннях у галіне навукі, культуры і практычнай дзейнасці, якія служаць распаўсюджванню ведаў і самаадукацыі» [6]. Іх галоўнымі функцыямі ў сучасным свеце з'яўляюцца прапаганда навуковых ведаў, паляпшэнне іміджу вучонага і навукі, павышэнне дакладнасці інфармацыі, а таксама фарміраванне свядомасці моладзі.

Навукова-папулярныя часопісы – гэта самастойны кампанент агульнай сістэмы сродкаў масавай інфармацыі. Усяго ў сучаснай Беларусі выпускаецца 561 часопіс (паводле звестак аб сродках масавай інфармацыі на 1 верасня 2023 г. [5]). У рамках папярэдніх даследаванняў намі было высветлена, што сёння у нашай краіне дзейнічаюць 11 часопісаў, якія маюць характарыстыку «навукова-папулярны» (у адпаведнасці з каталогамі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, Белпошты, а таксама звесткамі з саміх выданняў) [8]. Гэта прыкладна каля 2 % ад агульнай колькасці часопіснай перыёдыкі.

Адметнасць усёй названай групы ў тым, што ніводзін часопіс не пазіцыянуе сябе выключна як навукова-папулярны. Напрыклад, «Родная прырода», старэйшае сёння з навукова-папулярных выданняў, лічыць сябе «грамадска-палітычным, навукова-папулярным ілюстраваным экалагічным часопісам». Акрамя таго, частка перыядычных выданняў з абзначэннямі ў каталожных картках «навукова-папулярнае выданне», не змяшчае на ўласных вокладках, тытульных лістах, у выпускных звестках гэтай інфармацыі.

Вось як сябе пазіцыянуюць абраныя для аналізу выданні:

«Беларуская думка» – грамадска-палітычны і навукова-папулярны часопіс;

«Бібліятэчны свет» – навукова-папулярны, даведачны, нарматыўны вытворча-практычны часопіс;

«Гермес» – рэспубліканскі навукова-папулярны, прамысловы, прадукцыйна-практычны журнал Міністэрства антывамонопольнага рэгулявання і тлрговлі;

«Журналіст» – грамадска-палітычны, прадукцыйна-практычны, навукова-папулярны журнал;

«Охрана труда и социальная защита» – рэспубліканскі навукова-папулярны, прадукцыйна-практычны журнал;

«Планета – семья» – навукова-папулярны і літаратурна-художественны журнал.

Як бачна з указаных характарыстык, адзначаныя выданні можна аб'яднаць у дзве групы. Да першай аднясём блізкія да галіновых часопісаў, тая, дзе ёсць пазнака «вытворча-практычны». Да іх належаць: «Охрана труда и социальная защита», «Журналист», «Гермес», «Бібліятэчны свет». Астатнія («Родная прырода», «Планета – семья», «Беларуская думка»), тэматыка і змест якіх больш набліжаныя да традыцыйных навукова-папулярных выданняў, аднясём да другой групы. Пры гэтым мы прызнаём, што падзел вельмі ўмоўны і можа быць трансфармаваны. Кожная група мае свае асаблівасці і тэндэнцыі развіцця.

За 2022 г. пабачылі свет 62 нумары аналізаваных выданняў, дзе было надрукавана 1480 разнажанравых матэрыялаў самай шырокай тэматыкі і аб'ёму. З іх на беларускай мове было створана крыху больш за дзвесце (221), што складае 15 % ад агульнай колькасці публікацый. Размеркаванне па выданнях і нумарах прадстаўлена ў табліцы.

**Колькасць матэрыялаў на беларускай мове
ў навукова-папулярных часопісах Беларусі за 2022 год
(па выданнях і нумарах)**

Часопіс	Колькасць матэрыялаў на бел. мове / агульная колькасць											
	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6	№ 7	№ 8	№ 9	№ 10	№ 11	№ 12
Беларуская думка	6/19	7/18	4/17	5/17	6/17	3/15	4/17	4/17	4/15	8/16	6/16	5/16
Бібліятэчны свет	4/10	6/12	8/13	5/10	2/10	4/14						
Гермес	0/49	0/46	0/31	0/65	0/44	0/55	0/45	0/43	0/41	0/49	0/43	0/39
Журналист	1/12	0/15										
Охрана труда и социальная защита	0/10	0/10	0/10	0/11	0/13	0/12	0/12	0/9	0/10	0/11	0/13	0/11
Планета – семья	6/31	8/26	6/30	7/38	8/40	2/30						
Родная прырода	10/33	5/27	9/27	10/29	10/27	9/23	7/25	7/26	6/25	5/23	7/22	4/20

Як бачна з табліцы, у 2022 г. аўтары часопісаў «Гермес» і «Охрана труда и социальная защита» ні разу не карысталіся беларускай мовай. Толькі аднойчы (з 18) быў выяўлены беларускамоўны артыкул у часопісе «Журналист» (№ 1, 2022): «Гісторыя не вучыць – вывучаюць яе...» (аўтар – прафесар І. Марзалюк). Як вынік, з 771 артыкула, змешчанага ў

трох часопісах з пазнакай «навукова-папулярны і вытворча-практычны», толькі адзін беларускамоўны – каля 0,14 % ад агульнай колькасці. Асобна стаіць і складае выключэнне часопіс «Бібліятэчны свет». Ён мае пазнаку «вытворча-практычны», але ж па характары матэрыялаў бліжэй да традыцыйных навукова-папулярных выданняў. Тут было надрукавана за год 69 матэрыялаў, з якіх на беларускай мове 29, што складае каля 40 % ад агульнай колькасці. Адметнасць часопіса ў тым, што назвы рубрык даюцца тут на беларускай мове («Афіцыйна», «У публічных бібліятэках», «Бібліятэка XXI стагоддзя»), а асобныя нумары змяшчалі ад 50 % да 60 % беларускамоўнага кантэнту.

Больш за 20 % ад агульнай колькасці беларускамоўных матэрыялаў у асобных часопісах назіраецца менавіта ў выданнях, аднесеных намі да другой групы. Так, у часопісе «Родная прырода», якое пазіцыянуе сябе беларускамоўным, з 307 матэрыялаў за 2022 год на беларускай мове прадстаўлена 92 (30 %). У выданні «Планета – сямья» – са 195 публікацый 37 на беларускай мове (каля 20 %). У часопісе «Беларуская думка» гэты паказальнік у 2022 годзе складае каля 30 % (62 беларускамоўныя артыкулы з 200).

Аналіз зместу беларускамоўных матэрыялаў дазволіў устанавіць іх тэматычныя абсягі. Так, у часопісе «Родная прырода» назіраецца напаяўняльнасць па-беларуску такіх рубрык, як «Фотапаляванне», «Гаямнічая Беларусь», «Прырода як лёс»; у часопісе «Беларуская думка» пераважная большасць беларускамоўных артыкулаў прадстаўлена ў рубрыках «Традыцыі», «Гісторыя», «Філалогія». У часопісе «Планета – сямья» назвы рубрык, як правіла, падаюцца на рускай мове; найчасцей беларускамоўнымі бываюць самі артыкулы ці нарысы – «Пра быт і культуру беларусаў», «Для чаго нарадзіўся на свет?».

Заклучэнне. У двухмоўным соцыуме Беларусі навукова-папулярная медыяпрастора таксама характарызуецца двухмоўем, прычым нават у межах аднаго друкаванага выдання; аднак доля кожнай з дзяржаўных моў у дадзеных СМІ розная. Шматдыкурсіўнасць сучасных часопісаў навукова-папулярнай тэматыкі дазваляе ўбачыць, у якіх сферах жыцця і навукі беларуская мова з'яўляецца найбольш запатрабаванай [2].

З упэўненасцю сёння мы можам канстатаваць, што ў навукова-папулярнай сферы перыядычных выданняў (часопісаў) Беларусі існуе незбалансаванае двухмоўе. Дамінуе руская мова ў выданнях, пастаяннымі падпісчыкамі якіх з'яўляюцца органы дзяржаўнага кіравання, выканаўчыя ўлады, гандлёвыя арганізацыі, прадстаўнікі бізнесу («Гермес»), супрацоўнікі сродкаў масавай інфармацыі («Журналіст»), інжынеры па ахове працы, спецыялісты па кадрах, тэхнічныя і грамадскія інспектары

(«Охрана труда и социальная защита»). Тэматыка такіх выданняў – эканоміка, палітыка, гандаль і інш.

У выданнях, тэматыка якіх звязана з грамадска-палітычным, культурным, літаратурным жыццём, беларуская мова прадстаўлена шырэй. У сярэднім каля 25 % матэрыялаў на адзін нумар; але ёсць выключэнні ў абодва бакі, да 6 % і 50 % адпаведна.

Такая незбалансаванасць, на наш погляд, абумоўлена разуменнем канцэптаў «мова» або «нацыянальная мова» ў беларускім грамадстве, якія звязаныя з такім асацыятыўным радам, як «прырода», «радзіма», «гісторыя нацыі», «гераізм народа» [7].

БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС

1. Закон Рэспублікі Беларусь ад 17 ліпеня 2023 г. № 300-З «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь» [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : http://world_of_law.pravo.by/text.asp?RN=V19003094. – Дата доступу : 11.09.2023.

2. *Конюшкевич, М. И.* Двухязычное медиапространство. Статья первая. Белорусизмы в русскоязычных текстах белорусских СМИ / М. И. Конюшкевич // *Медиалингвистика*. – 2016. – № 4 (14). – С. 59–69.

3. *Маслова, В. А.* Диалог русского и белорусского языков в Республике Беларусь / В. А. Маслова // *Вестник РУДН. Серия Вопросы образования : языки и специальность*. – 2015. – № 5. – С. 255–259.

4. *Піваварчык, Т. А.* Родная мова ў сродках масавай інфармацыі як фактар захавання і развіцця нацыянальнай культуры / Т. А. Піваварчык // *Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў : зб. дакл. і тэзіс. VI Міжнар. навук.-практ. канф., Минск, 19–20 ліст. 2015 г.* – Мінск : Права і эканоміка, 2016. – С. 792–794.

5. Средства массовой информации (СМИ) в Беларуси // *Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : <https://president.gov.by/ru/belarus/society/mass-media#:~:text=>. – Дата доступа : 08.09.2023.

6. СТБ ГОСТ 7.60–2021. СИБИД. Выданні. Асноўныя віды. Тэрміны і азначэнні = Издания. Основные виды. Термины и определения. – Взамен СТБ 7.60–2005; Введ. 01.08.2022 г. – Минск : Госстандарт, 2022. – 80 с.

7. *Тубалова, И. В.* Концепт «национальный язык» в зеркале белорусских СМИ / И. В. Тубалова, Ю. А. Эмер // *Русин*. – 2016. – № 4 (46). – С. 276–293.

8. *Хваленя, С. В.* Система научно-популярных журналов Республики Беларусь на современном этапе / С. В. Хваленя // *Труды БГТУ. Сер. 4, Принт- и медиатехнологии*. – 2023. – № 1 (267). – С. 159–167.